

De rol van melk in
Altram Tige Dá Medar en Buile Suibhne

Matthea Blok

3229653

16 augustus 2011

Bachelor eindwerkstuk Keltische talen en cultuur

Begeleider: Ranke de Vries

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1. Melk in de middeleeuwse Ierse literatuur	4
2. Melk in de middeleeuwse maatschappij	9
3. Factoren rondom het drinken van melk	13
Conclusie	17
Bibliografie	19

Inleiding

Melk wordt al eeuwenlang gebruikt als voedselproduct. In het middeleeuwse Ierland was melk een vast onderdeel van het dagelijkse eetpatroon.¹ Melk wordt ook genoemd in de literatuur uit die tijd, maar niet als gewoon voedsel, het lijkt vaak bijzondere krachten te hebben. In het verhaal *Altram Tige Dá Medar* (hierna: ATDM) kan Ethne van de Tuatha Dé Danann geen voedsel van haar eigen volk meer eten. Ze kan alleen melk drinken van twee koeien die afkomstig zijn uit India.² Een ander verhaal waarin het drinken van melk een rol speelt, is *Buile Suibhne* (hierna: BS). Daarin krijgt de wildeman Suibhne melk te drinken uit een kuil in een mesthoop, terwijl hij eerst alleen leefde van water en waterkers.³ In hoeverre is het drinken van melk in deze verhalen van belang voor de loop van de gebeurtenissen? Heeft de melk zelf bijzondere krachten, of staat het ergens symbool voor? Het is de moeite waard om te onderzoeken welke rol de melk precies speelt in deze twee verhalen en in hoeverre de verhalen op dat punt overeenkomen.

Om een tot een antwoord te komen op deze vraag zal eerst een samenvatting gegeven worden van beide verhalen en zullen de oorzaak en het gevolg van het drinken van melk geanalyseerd worden. Daarnaast worden nog enkele andere verhalen genoemd waarin het drinken van melk voorkomt, ter vergelijking. Vervolgens zal ingegaan worden op welke plaats melk had in de samenleving van middeleeuws Europa en in die van Ierland in het bijzonder. Daarbij komen het eetpatroon en de geneeskunst aan bod. Ten slotte zal er aandacht besteed worden aan enkele factoren bij het drinken van melk die ook een belangrijke rol kunnen spelen. Dit zijn de koeien uit India, de omstandigheden rondom de dood van Suibhne en de personen die de melk geven.

---

¹ Fergus Kelly, *Early Irish farming : a study based mainly on the law-texts of the 7th and 8th centuries AD*. Early Irish law series 4, 2e ed. (Dublin 1998) 316.

² Lilian Duncan (red.), 'Altram Tige Dá Medar', *Ériu* 11 (1932) 214.

³ J.G. O'Keefe (red.), *Buile Suibhne : a Middle-Irish romance . . .*, Irish Texts Society 12 (London 1913) 143.

1. Melk in de middeleeuwse Ierse literatuur

Altram Tige Dá Medar

De centrale figuur in ATDM is Ethne, de meest geliefde vrouw van de Tuatha Dé Danann.⁴ Ze leeft aan het hof van Áengus Óg, een zoon van de Dagda. Op een dag komt zijn broer Finnbar Meadha naar de pleegdochters van Áengus kijken. Ethne valt hem op, hij spreekt haar toe over de manier waarop ze zit en Ethne voelt zich beledigd. Ze wil vanaf dat moment geen voedsel uit het paleis meer eten, behalve de melk van Áengus' bruine koe, die ze zelf melkt in een gouden emmer. Áengus wil weten wat de oorzaak is van Ethnes gedrag, maar niemand kan hem antwoord geven. Uiteindelijk gaat ze naar het hof van Manannán, de hoge koning van de Tuatha Dé Danann. Daar wil Ethne alleen de melk drinken van de gevlekte koe van Manannán. Deze begrijpt dan wat er aan de hand is:

*'Ni do muinntir Aengusa etir hi, 7 fos ni da ar muinntirne di. Uair in tan tuc Finnbar an (t-i)mder-gadh don ingin ud, docuaidh a deman comuidechta . . . a croidhi 7 tainic aingiul na inad, 7 ní leginn sin ar mbiadhne fa a bruinne, 7 ní aidhera si draidecht na diabluigiacht feasta, 7 as uime ibius bainne na bo (u)d uair is a tir firen tugadh hi .i. an India, 7 b(idh) oileamhuin 7 altrumh na hingine ud ga chomhradh (coid)ce ac cach .i. oilemain Tighi da Mhedar, 7 budh hí an Trinoit ... tripersanach bus dia adhartha don ingin ud,' ar se.*⁵

'She is not of Aengus's people at all, nor of our people either. For when Finnbar gave the insult to that maiden, her accompanying demon went (from) her heart and an angel came in its stead, and that does not let our food into her body, and she will not revere magic or wizardry henceforth, and it is for that reason she drinks the milk of that cow, for it was brought from a righteous land, i.e. India, and the nurture and fosterage of that maiden will be talked of for ever by every one, i.e. the Nurture of the Houses of two Methers, and it is the . . . three-personed Trinity which will be the God of worship for that maiden,' said he.⁶

Ethne keert weer terug naar het hof van Áengus waar ze nog een lange tijd leeft. Op een dag gaat Ethne met de andere vrouwen zwemmen in de rivier de Boyne. Als de andere vrouwen weer weggaan, blijft Ethne achter en verliest ze haar magische krachten en onzichtbaarheid. Ze dwaalt rond en komt bij een kerk waar ze een geestelijke ontmoet. Ethne vraagt of hij haar elke dag wil onderwijzen over zijn godsdienst. Voor het avondeten vangt de geestelijke een prachtige zalm voor Ethne, waaraan hij kan zien dat Ethne echt bij God hoort. Áengus is

---

⁴ Duncan, 'Altram Tige Dá Medar', 184-225.

⁵ Duncan, 'Altram Tige Dá Medar', 196.

⁶ Duncan, 'Altram Tige Dá Medar', 216.

ondertussen naar Ethne op zoek en ontdekt haar met de geestelijke bij de kerk. Ethne vertelt dat ze Áengus ziet en de geestelijke bidt tot God of St. Patrick te hulp mag komen om Ethne te beschermen. St. Patrick komt en vertelt Áengus dat Ethne niet meer bij hem hoort. Ethne wordt gedoopt, maar ze is verdrietig en wordt ziek. Ze sterft na twee weken en wordt begraven op een plaats die Ceall Ethne genoemd wordt.

In het verhaal wordt duidelijk uitgelegd waarom Ethne de melk van de bruine en de gevlekte koe drinkt. De belediging van Finnbar heeft voor haar bekering tot het christendom gezorgd, hoewel ze dit zelf niet eens lijkt te beseffen. De melk wordt gezien als het juiste voedsel voor de bekeerling, omdat deze afkomstig is van koeien die uit een rechtvaardig land komen. Het voedsel van haar eigen volk wordt blijkbaar geassocieerd met de magie die ze achter zich heeft gelaten. De melk doet Ethne goed, maar haar leven verandert pas echt wanneer het christendom in Ierland is gekomen. Op dat moment verliest ze haar magische krachten en komt ze in contact met de christelijke gemeenschap. Vanaf dan kan ze ook weer ander voedsel eten, namelijk de zalm. Dat dit goed voedsel voor haar is, blijkt uit het feit dat het een gave van de Heer genoemd wordt. Daarnaast zou de zalm ook een verwijzing kunnen zijn naar de Zalm van Wijsheid die Find, zoon van Cumall, wijsheid geeft.⁷ De zalm zou kunnen illustreren dat Ethne in wijsheid is toegenomen na haar bekering.

Het verhaal van de bekering van Ethne is niet een gewoon bekeringsverhaal, het wordt ook wel gezien als de overgang van een heidense godin naar een christelijke heilige. De redenering wordt soms zelfs zover doorgetrokken dat het draait om de kerstening van een soevereiniteitsgodin en dus de soevereiniteit zelf.⁸ Hoewel het de vraag is in hoeverre Ethne een soevereiniteitsgodin is, is het duidelijk dat haar bekering rigoureuus is.

Buile Suibhne

Dit verhaal draait om Suibhne, zoon van Colman Cuar, koning van de Dal Araidhe.⁹ Hij neemt deel aan de Slag van Magh Rath. In die tijd is er ook een geestelijke, Ronan Finn, zoon van Bearach. Suibhne beledigt de geestelijke door zijn psalter in het water te gooien en één van zijn ondergeschikten te doden. Daarom vervloekt Ronan Suibhne door te zeggen dat hij voor altijd naakt rond zal lopen en in de lucht zal vliegen en dat hij zal omkomen door een speer. Suibhne wordt dan een *geilt*, een gek die in de wildernis leeft. Hij leeft van water en

---

⁷ Kuno Meyer, 'Macgnímartha Find', *Revue Celtique* 5 (1881-1883) 195-204.

⁸ Kim McCone, *Pagan past and Christian present in early Irish literature*. Maynooth Monographs 3 (Maynooth 1990) 149-50.

⁹ O'Keefe, *Buile Suibhne*.

waterkers en slaapt in hoge bomen. Suibhne beklagt zich over zijn zware leven in dichtvorm. Er worden door Suibhnes verwanten verschillende pogingen gedaan om hem terug te krijgen, maar Suibhne vertrouwt niemand. Toch keert hij op een bepaald moment terug naar zijn volk en krijgt zijn verstand terug, totdat een oude vrouw hem herinnert aan zijn leven als *geilt*. Na een lange tijd komt Suibhne bij Tech Moling, de woning van de geestelijke Moling. De geestelijke begint een gesprek met Suibhne en ontdekt dat deze veel weet. Hij zegt dan dat Suibhne elke dag bij hem moet komen om te vertellen wat hij meegemaakt heeft, zodat Moling het op kan schrijven. De kokkin van Moling, Muirgil, moet elke dag melk geven aan Suibhne. Ze doet dit als volgt:

*Ba hí méd na proinni sin dobheiredh an bhen dó .i. nodhingedh a sáil conuige a hadhbronn isin mbualtrach fa coimhnesa dhi 7 nofágbadh a lán lemnachta ann do Suibhne. Dothigedh-somh co faiteach furechair i n-atarfhásach na búailedh do ibhe an bhainne sin.*¹⁰

This was the extent of the meal the woman used to give him: she used to thrust her heel up to the ankle in the cowdung nearest her and leave the full of it of new milk there for Suibhne. He used to come cautiously and carefully into the vacant portion of the milking yard to drink the milk.¹¹

Muirgil wordt vervolgens vals beschuldigd dat ze overspel pleegt met Suibhne en haar man hoort dit. Hij is Mongán, de herder van Moling. Hij wordt woedend en gooit een speer naar Suibhne, wanneer deze zijn melk drinkt. Een andere versie vertelt dat de herder een hoorn van een hert in de kuil verstopt en dat Suibhne daarop valt. Suibhne sterft uiteindelijk na absolutie ontvangen te hebben, leunend tegen de deurpost van de kerk.

Suibhne krijgt meerdere keren in het verhaal voedsel van mensen. De eerste keer van de schoonmoeder van een bloedverwant, de tweede keer wanneer hij terugkeert naar zijn volk. De laatste keer krijgt hij voedsel bij Moling. Juist deze keer is bijzonder, vanwege de uitgebreide beschrijving. Er wordt niet gezegd waarom Moling Suibhne melk wil geven; misschien is het om hem te lokken en ervoor te zorgen dat hij elke dag zijn verhaal vertelt aan Moling. Suibhne houdt het in ieder geval een jaar lang vol, wat aangeeft dat hij gedeeltelijk getemd is en de aanwezigheid van mensen kan verdragen. Toch wordt hij niet helemaal normaal, want hij zwerft nog elke dag door de wildernis en Moling lijkt dit ook aan te

---

¹⁰ O'Keeffe, *Buile Suibhne*, 142.

¹¹ O'Keeffe, *Buile Suibhne*, 143.

moedigen.¹² De melk lijkt dus een positieve uitwerking te hebben op Suibhne, maar werkt niet als een tovermiddel dat hem direct geneest van zijn waanzin.

Overige verhalen

Het drinken van melk komt ook in andere Ierse verhalen voor en heeft daar vaak een duidelijke genezende werking. Het is interessant om deze verhalen naast ATDM en BS te leggen. Renske Smeenk heeft al deze verhalen al genoemd en geanalyseerd in haar masterthesis *Potions in medieval Irish literature*, maar ze zullen hier nog kort besproken worden.¹³

In de *Táin bó Cúailnge* verschijnt de Mórrígan in een vermomming aan een vermoeide Cú Chulainn. Ze geeft Cú Chulainn melk van een koe met drie tepels. Cú Chulainn zegent haar daarvoor en de Mórrígan geneest van haar verwondingen.¹⁴ Cú Chulainn lijkt ook genezen te zijn van zijn moeheid. Volgens Smeenk zouden de drie tepels van de koe kunnen betekenen dat het om een bovennatuurlijk dier gaat, waardoor de melk ook bovennatuurlijke krachten zou hebben. Dit wordt echter niet duidelijk uit de tekst. Een andere mogelijkheid is dat de koe net als de Mórrígan niet heel is en dat zou volgens Smeenk moeten betekenen dat de melk zelf geneeskracht bezit.¹⁵

Melk komt met enige regelmaat voor in heiligenlevens. In het heiligenleven van Senán komt een koe voor van wie de melk geneeskrachtig is. Dit is wel pas het geval nadat St. Senán haar genezen had van verlamdheid.¹⁶ St. Brigit is een heilige die heel sterk geassocieerd wordt met melk. Direct na haar geboorte wordt ze gewassen in melk en gedurende haar jeugd is haar enige voedsel de melk van een koe met rode oren, omdat ze geen onrein voedsel wil eten. Dit laatste gegeven vertoont een opvallende overeenkomst met het leven van Ethne in ATDM. Verder verandert Brigit een keer water in geneeskrachtige melk en op een ander moment krijgt ze melk in overvloed om haar gasten mee te voeden.¹⁷ St. Patrick verricht ook een wonder waarbij melk een rol speelt. Hij haalt een jongen terug uit de dood en drinkt vervolgens samen met de jongen verse melk.¹⁸ Wat de uitwerking van de melk precies is, is onduidelijk.

---

¹² Joseph Falaky Nagy, 'The wisdom of the *geilt*', *Éigse* 19 (1982) 46.

¹³ Renske Smeenk, 'Potions in medieval Irish literature' (MA thesis, Universiteit Utrecht, 2007) 17-28.

¹⁴ Cecile O'Rahilly (red.), *Táin bó Cúailnge : recension I* (Dublin 1976).

¹⁵ Smeenk, 'Potions in medieval Irish literature', 18.

¹⁶ Charles Plummer (red.), 'The Miracles of Senán', *Zeitschrift für Celtische Philologie* 10 (1915) 17.

¹⁷ Whitley Stokes (red.), *Lives of saints from the Book of Lismore* (Oxford 1890) 184-5, 189, 197.

¹⁸ Stokes, *Lives of saints*, 152.

Uit deze opsomming blijkt dat op verschillende plaatsen in de Ierse literatuur melk een voedende of geneeskrachtige uitwerking heeft. De omstandigheden verschillen echter en het is niet altijd duidelijk welk element in het verhaal bijzondere krachten heeft: de melk, de koe of de heilige. Het is ook nog interessant om een passage uit de Welshe literatuur te noemen. In *Math Vab Mathonwy* wordt een koe beschreven waarvan de melk geneeskrachtig is. Het geneest niet alleen lichamelijke kwalen, maar ook geestelijke aandoeningen waaronder waanzin. In de Ierse literatuur is geen koe bekend van wie de melk ook waanzin kan genezen.¹⁹ Het lijkt echter niet uitgesloten dat die kwaliteiten in de Ierse literatuur niet vermeld zijn, maar wel mogelijk zouden zijn.

---

¹⁹ Pádraig Ó Riain, 'A Study of the Irish Legend of the Wild Man', *Éigse* 14 (1972) 201.

2. Melk in de middeleeuwse maatschappij

In ADTM en BS worden verschillende soorten voedsel genoemd: melk, zalm, water en waterkers. In dit hoofdstuk wordt beschreven welke plaats deze producten innamen in het middeleeuwse dieet. Daarna wordt aandacht besteed aan de middeleeuwse geneeskunst en de plaats die melk daarin had.

Het dagelijks voedsel

Het dieet in de middeleeuwse Ierse maatschappij bestond uit brood en melk, aangevuld met *tarsunn*, een smaakmaker. Dit kon bestaan uit verschillende dingen, bijvoorbeeld gezouten vlees, groenten en honing.²⁰ Van alle vissoorten was de zalm het meest geliefd in Ierland en het is dan ook weinig verbazingwekkend dat deze vis gevangen wordt in ATDM.²¹ Melk werd gezien als een heel belangrijk voedselproduct. Het mocht maximaal een dag bewaard worden, daarna moest het weggegooid worden of verwerkt worden in andere zuivelproducten. Room, kaas en boter waren veelvoorkomende zuivelproducten. Melk werd niet alleen puur gedronken, maar ook op andere manieren: verdund met water of gemend met stremsel uit de maag van een kalf. Tijdens het proces van het maken van boter bleef er *bláthach* over, dat is te vergelijken met karnemelk. Er werd ook veel pap gegeten, gemaakt van melk en verschillende soorten graan, bijvoorbeeld havermout. Ten slotte was er ook nog *brothchán*, een mengsel van melk, havermout en kruiden, dat aan zieken werd gegeven.²²

In de kloosters werden over het algemeen dezelfde dingen gegeten als in de gewone maatschappij, maar soms in kleinere hoeveelheden. Daarnaast was niet altijd evenveel voedsel voor handen en daarom werd het kloosterdieet vaak aangevuld met wilde groenten, waaronder *biror* (waterkers). Sommige geestelijken leefden heel streng, zij aten en dronken alleen brood, water en waterkers. Dit gold ook voor geestelijken die boete moesten doen. Zo moesten hoge geestelijken die ontucht hadden gepleegd twaalf jaar leven op water en brood. Een gewone kloosterling die dezelfde overtreding had begaan, moest drie jaar boeten en leven van brood, weiwater en een *bochtán* goede melk.²³ De hoge geestelijken moesten zoals hier uit blijkt, zwaarder boeten; melk was voor hen te goed. Ook bij een andere zware

---

²⁰ Kelly, *Early Irish farming*, 316.

²¹ Arthur E.J. Went, 'The Pursuit of the Salmon in Ireland' *Proceedings of the Royal Irish Academy. Section C* . . . 63 (1962-1964) 191.

²² Fergus Kelly, *Early Irish farming*, 323-7.

²³ Een *bochtán* is een inhoudsmaat.

boetedoening was melk verboden. Daarbij ging het erom een boetedoening van zeven jaar te volbrengen in zeven maanden, door te leven van water en waterkers.²⁴

In de rest van West-Europa was het dieet grotendeels vergelijkbaar met dat van Ierland. Er waren wel veel regionale verschillen door de afhankelijkheid van de grondsoort en het klimaat. Met name langs de grote rivieren was de akkerbouw belangrijker dan de veeteelt en hadden melkproducten dus een kleiner aandeel in het dieet.²⁵ Zoals eerder gezegd was verse melk niet lang houdbaar, daarom was kaas een veelgemaakt product in Europa. In Schotland was het drinken van verse melk zelfs de minst gangbare toepassing van het product, het werd wel verwerkt tot producten die langer houdbaar waren.²⁶ Ook in Zweden was het drinken van verse melk niet heel gebruikelijk, maar werd vaker zure melk gedronken.²⁷

Uit de gegevens over het eetpatroon in middeleeuws Europa en Ierland is dus af te leiden dat melk een belangrijk voedingsproduct was. Het werd niet overal vers gedronken, maar in Ierland wel. Het drinken van melk in ATDM en BS is dus niet uitzonderlijk, maar wel dat er niets naast gegeten wordt. Er kan een verband zijn met de regels die er waren voor geestelijken die boete deden. In dat geval zou de melk voor Ethne en Suibhne een vorm van penitentie moeten zijn, maar dit lijkt niet het geval te zijn. De melk die Ethne drinkt smaakt als honing en voedt haar volledig, ze lijdt geen honger op welke manier dan ook.²⁸ Suibhnes dieet van water en waterkers is wel duidelijk te vergelijken met het dieet van boetedoende geestelijken, maar dit maakt dat de melk alleen gezien kan worden als verrijking van zijn dieet en niet als boetedoening.²⁹

Een andere invalshoek is dat voedsel in de Ierse literatuur vaak gebruikt wordt om de toelating tot de gevestigde maatschappij te markeren. Er zijn bijvoorbeeld initiatierituelen waarbij vlees gekookt en opgegeten moet worden. Deze rituelen hebben heidense wortels, maar kunnen heel goed aangepast worden aan het christendom.³⁰ Melk zou ook voor dit doel gebruikt kunnen worden. In ATDM is er duidelijk sprake van een overgang in het leven van Ethne die omschreven zou kunnen worden als een toelating tot de christelijke gemeenschap. In BS zou de melk de functie kunnen hebben om Suibhne weer terug te brengen in de

---

²⁴ Kelly, *Early Irish farming*, 339-47.

²⁵ Kathy L. Pearson, 'Nutrition and the Early-Medieval Diet' *Speculum* 72/1 (1997) 2-3, 5-6.

²⁶ Alexander Fenton, 'Milk and products in the everyday diet of Scotland', *Milk and milk products from medieval to modern times* . . . , red. Patricia Lysaght (Edinburgh 1994) 41-3.

²⁷ Anders Salomonsson, 'Milk and folk belief: with examples from Sweden', *Milk and milk products from medieval to modern times* . . . , red. Patricia Lysaght (Edinburgh 1994) 192.

²⁸ Duncan, 'Altram Tige Dá Medar', 215.

²⁹ O'Keeffe, *Buile Suibhne*, 39.

³⁰ Kim McCone, *Pagan past and Christian present*, 174.

gevestigde maatschappij. Hij sterft weliswaar voor hij weer zijn plaats in de maatschappij kon innemen, maar hij sterft op de drempel van de kerk, als onderdeel van de christelijke gemeenschap.³¹

De geneeskunst

De wetenschappers in de middeleeuwen geloofden dat er vier belangrijke lichaamssappen waren, ook wel *humores* genoemd: bloed, zwarte gal, gele gal en slijm. Wanneer deze sappen in balans waren, was men gezond. Ziekten werden geweten aan een tekort of een overvloed van één van de lichaamssappen. De behandeling van een zieke werd daarom begonnen met het aanpassen van het dieet. Men kreeg dan voedsel met bepaalde kwaliteiten, zoals warm of koud, nat of droog. Dit kon bij een *humor* met dezelfde kwaliteiten ondersteuning geven, of bij een *humor* met tegenovergestelde kwaliteiten de balans herstellen.³²

In Ierland speelde voedsel in het algemeen een belangrijke rol bij de verzorging van zieken en was aan veel regels gebonden. Melk en melkproducten waren net als bij gezonde mensen belangrijk in het dieet. Daarnaast was er nog het speciale mengsel *brothchán*, wat in het vorige hoofdstuk genoemd is. Bij de verzorging van kinderen was de regel dat pap voor kinderen uit de hogere klassen van verse melk werd gemaakt.³³ Voor de lagere klassen werd waarschijnlijk verdunde melk of water gebruikt. Deze regel maakt duidelijk dat aan verse melk een zekere waarde werd toegekend. Ook in Noorwegen waren melkproducten belangrijk in de geneeskunst. Er is niet een vast gebruik in te ontdekken, maar de producten waren wel altijd in huis wanneer ze nodig waren.³⁴

In de middeleeuwse geneeskundige geschriften wordt melk ook genoemd. Zo was er vanaf ongeveer de negende eeuw een medische school in Salerno, Italië. Deze had kennis uit heel Europa en ook uit het Oosten. Eén van de medische tractaten van deze school die zijn overgebleven is de *Regimen Sanitatis Salernitanum*, een populair gedicht over een gezonde levensstijl en de behandeling van bepaalde kwalen. Melk, maar met name ezinnenmelk, werd beschreven als een goed voedingsproduct. Het moest echter vooral niet gedronken worden wanneer men koorts of hoofdpijn had, of wanneer men net een aderlating had

---

³¹ O'Keefe, *Buile Suibhne*, 159.

³² Thomas Glick, Steven J. Livesey, Faith Wallis (red.), *Medieval science, technology and medicine : an encyclopedia* (New York 2005) 336-339.

³³ Kelly, *Early Irish farming*, 349-51.

³⁴ Ann Helene Bolstad Skjelbred, 'Milk and milk products in a woman's world', *Milk and milk products from medieval to modern times . . .*, red. Patricia Lysaght (Edinburgh 1994) 202.

gehad.³⁵ Er is ook een Schotse versie van de *Regimen Sanitatis* overgeleverd, deze stamt uit de periode rond 1500. Het behoorde toe aan de familie Mac Beath, die dokters waren voor de edelen en koningen van Schotland. De tekst vermeldt dat melk een koude maag pijnigt, maar een hete maag juist niet. Daarom zou zure melk een goede drank zijn voor in de zomer.³⁶ De opvatting is duidelijk gestoeld op de leer van de vier *humores*.

De geneeskrachtige werking van melk kon niet alleen invloed hebben op het lichaam, maar ook op de ziel. Voedsel werd namelijk beschouwd als een goede manier om zonde mee te bestrijden. Dit ging volgens hetzelfde principe als de *humores*: bij een overmaat aan zonde moest een balans aangebracht worden. Men poogde door invloed uit te oefenen op het lichaam het gedrag te veranderen. Melk en karnemelk werden hiervoor veel gebruikt.³⁷ Omdat het in ATDM en BS niet lijkt te gaan om penitentie, is het echter niet waarschijnlijk dat deze opvatting ten grondslag ligt aan het drinken van de melk.

---

³⁵ Sir John Harington, *The school of Salernum. Regimen Sanitatis Salerni*, . . . (Salerno/Roma 1959) 14-5, 38, 89.

³⁶ H. Cameron Gillies, *Regimen sanitatis. The rule of health. A Gaelic medical manuscript of the early sixteenth century or perhaps older* . . . (Glasgow 1911) 1, 15, 51.

³⁷ George Christian Anderson, 'The Medieval Medicine for Sin', *Journal of Religion and Health* 2/2 (1993) 160-1.

3. Factoren rondom het drinken van melk

Naast de melk zijn er nog andere zaken die aandacht vragen. Deze kunnen wellicht een ander licht werpen op de rol van de melk. Er zal eerst ingegaan worden op de wonderbaarlijke koeien uit India, vervolgens op de dood van Suibhne en ten slotte op de gever van de melk.

De bruine en de gevlekte koe

De bruine koe van Áengus en de gevlekte koe van Manannán geven constant melk, zonder dat ze een kalf hebben. In de middeleeuwse maatschappij was de melkproductie gewoonlijk gebonden aan een bepaald seizoen, namelijk van mei tot het begin van de winter. Er waren echter ook manieren om ervoor te zorgen dat koeien het hele jaar door melk gaven. Het zou kunnen dat dit het geval is bij de bruine en de gevlekte koe, maar het kan ook zijn dat het bovennatuurlijke dieren zijn. In ieder geval was het voor het melken noodzakelijk dat de koe haar kalf zag. Later werd de koe ook wel misleid door middel van een dummy met de huid van het kalf. In heiligenlevens komen vaak wonderen voor waarbij de melkproductie hersteld wordt doordat het kalf teruggegeven of vervangen wordt. Het is opvallend dat de heiligen niet zomaar in melk voorzien, maar dat de aanwezigheid van een kalf echt belangrijk is.³⁸ Dat dit kalf ontbreekt in ATDM is dus bijzonder en suggereert dat het geen gewone koeien zijn.

Het melken was over het algemeen vrouwenwerk, maar mannen mochten het ook doen.³⁹ In Noorwegen was het melken echt een vrouwentaak. Het ging hierbij ook om het contact met de hogere machten en hoe die gunstig gestemd konden worden.⁴⁰ Ethne had een andere vrouw het werk kunnen laten doen, maar ze koos ervoor om het zelf te doen.⁴¹ Het zou kunnen dat ze geen melk wil aannemen van een vrouw die niet zo zuiver is als zij.

Dat India het land van herkomst is van de bruine en de gevlekte koe wordt meerdere keren genoemd en er wordt bij vermeld dat het een rechtvaardig land is.⁴² Het is interessant om te kijken wat er in Ierland over India bekend was in de middeleeuwen. India wordt al genoemd in *Lebor gabála Érenn*, wanneer Mil vanuit Egypte naar Ierland reist. Hij vertrekt dan oostwaarts en vaart langs India en de monding van de Ganges.⁴³ De geografische benamingen

---

³⁸ Kelly, *Early Irish farming*, 38-41.

³⁹ Kelly, *Early Irish farming*, 40.

⁴⁰ Bolstad Skjelbred, 'Milk and milk products in a woman's world', 199-200.

⁴¹ Duncan, 'Altram Tige Dá Medar', 214.

⁴² Duncan, 'Altram Tige Dá Medar', 214.

⁴³ R.A. Stewart MacAlister (red.), *Lebor gabála Érenn : the book of the taking of Ireland*, vol 2 (Dublin 1939) 41, 69.

in *Lebor gabála Érenn* zijn echter onduidelijk, dus het is niet zeker wat er precies mee bedoeld wordt.⁴⁴ Er wordt ook niets gezegd over het land wat kan wijzen in de richting van een rechtvaardige reputatie. Dat moet dus een latere christelijke opvatting zijn. In middeleeuwse geschriften van West-Europa was India altijd een vage term. Het ging om een groot gebied, van Ethiopië tot Zuidoost-Azië.⁴⁵ Het was bekend dat er twee volken woonden, de Brahmanen en de Gymnosophisten, die wijs waren en van nature goed. Veel schrijvers stonden positief tegenover hen en zagen hen als een voorbeeld voor christenen.⁴⁶ Er zouden ook echte christenen wonen, die in de tijd van de apostelen bekeerd waren. Omdat er zo weinig bekend was over India, werd het gezien als de antinatuur van Europa, dat betekent dat het in alles tegengesteld was aan Europa. Het zou een rijkdom hebben aan vreemde rassen, maar ook aan grondstoffen en specerijen. Als hoogtepunt werd India ook beschouwd als het land dat het dichtst bij het aardse paradijs lag.⁴⁷ Uit al deze fantasieën over India blijkt dat het haast vanzelfsprekend is dat de wonderlijke koeien uit dat land komen. Ze laten de rijkdom zien van dat land door hun heerlijke melk en de gouden emmers en zijden koorden die ze meebrengen. Hun zuiverheid kan ook niet betwist worden, want ze komen uit een land van rechtschapen mensen dat dicht bij het paradijs ligt. Als de koeien zo zuiver en rechtschapen zijn, dan maakt dat hun melk zeker geschikt voor Ethne.

De drievoudige dood

De omstandigheden waarin Suibhne melk drinkt aan het einde van BS zijn ook bijzonder. Er wordt uitgebreid beschreven dat Suibhne de melk drinkt uit een kuil in de koeienmest. Dit zou symbool staan voor het motief van de drievoudige dood: de dood door een speer, door vallen en door verdrinking. De speer is duidelijk aanwezig, maar het vallen en verdrinken wordt gesymboliseerd door de kuil met melk.⁴⁸ Het motief van de drievoudige dood gaat terug op andere verhalen rondom Moling. In het heiligenleven van Moling is Grág, en niet Mongán, de herder die zich misdraagt. Hij sterft zelf de drievoudige dood door gewond uit een boom in een vuur en vervolgens in een rivier te vallen.⁴⁹ Het motief van de drievoudige

---

⁴⁴ MacAlister, *Lebor gabála Érenn*, 146.

⁴⁵ Seymour Philips, 'The Outer World in the European Middle Ages' in: *Medieval Ethnographies* 8-9.

⁴⁶ Thomas Hahn, 'The Indian Tradition in Western Medieval Intellectual History', *Medieval ethnographies. Medieval perceptions of the world beyond*, red. Joan-Pau Rubiés (Farnham 2009) 209.

⁴⁷ Amber Verrycken, *De middeleeuwse wereldverkenning* (Leuven 1990) 121.

⁴⁸ James Carney, "'Suibhne Geilt" and "The Children of Lir"', *Éigse* 6 (1948/52) 94.

⁴⁹ Kenneth Jackson, 'The motive of the threefold death in the story of Suibhne Geilt', *Essays and studies presented to Eoin MacNeill . . .*, red. John Ryan (Dublin 1940) 540-4.

dood houdt in dat de dood ook voorspeld wordt door een profeet. De *geilt* Suibhne is een profeet en voorspelt zijn eigen dood. Interessant is ook dat er een alternatieve versie van Suibhnes dood genoemd wordt: Suibhne zou op een hoorn vallen die in de kuil met melk geplaatst is.⁵⁰ Dit zou de drievoudige dood nog duidelijker verbeelden, want Suibhne valt letterlijk in de kuil. Maar eigenlijk zijn beide varianten een vereenvoudigde versie van de drievoudige dood, Suibhne leeft immers nog lang genoeg om naar de kerk toe te lopen.

Desalniettemin lijkt het motief van de drievoudige dood een ander licht te werpen op het motief van de melk in BS. De melk zou niet meer helend of voedend zijn, maar juist dodelijk. Wellicht staat het motief van de drievoudige dood los van de melk als voedingsmiddel of geneesmiddel. De melk kan verbonden worden met het motief omdat het een vloeistof is. Bovendien vindt Suibhnes dood pas plaats nadat hij een jaar lang melk heeft gedronken bij Moling. De melk zelf heeft dus een positieve werking, die losstaat van de dood van Suibhne.

De gever van de melk

Ten slotte moet de aandacht nog gevestigd worden op de degenen die de melk geven aan Ethne en Suibhne. In ATDM is er niet zozeer een persoon die de melk aanbiedt aan Ethne, want ze melkt de koe zelf. De koe kan echter ook als de gever van de melk worden beschouwd. Het gaat om een vrouwelijk dier en het zou kunnen dat Ethne alleen voedsel van vrouwelijke dieren kan eten, omdat ze beledigd is door een man. De zalm die gevangen is door de geestelijke telt dan niet mee, omdat deze uiteindelijk gegeven is door God.⁵¹ Dit zal gelden voor al het voedsel dat ze vanaf dan eet, dus ze hoeft dan niet meer alleen melk te drinken.

In BS heeft Suibhne drie keer belangrijk contact met een vrouw: de eerste keer krijgt hij voedsel van de schoonmoeder van een familielid, de tweede keer wordt hij opgejaagd door de oude vrouw en ten slotte krijgt hij melk van Muirgil.⁵² De vrouwen kunnen alledrie symbool staan voor de maatschappij, ook al doen ze verschillende dingen. Vrouwen hebben in de Keltische traditie vaak een band met het bovennatuurlijke en zijn de tussenpersoon tussen twee werelden. In het geval van Suibhne bewegen de vrouwen zich tussen zijn toestand van waanzin en de gevestigde maatschappij. Suibhne hoorde een beetje bij de maatschappij door zijn contact met Moling.⁵³ Hij kreeg de melk van Muirgil, maar indirect van Moling zelf. De

---

⁵⁰ O'Keeffe, *Buile Suibhne*, 81, 141, 145.

⁵¹ Smeenk, 'Potions in medieval Irish literature', 34.

⁵² O'Keeffe, *Buile Suibhne*, 43, 61-83, 143.

⁵³ Nagy, 'The wisdom of the *geilt*', 57-8.

kracht van de melk zou daarom ook in de zegen van de geestelijke kunnen zitten. Als de zegen van de geestelijke zo belangrijk is, zou dat kunnen betekenen dat de melk de reïntegratie van Suibhne in de samenleving bevordert.⁵⁴ Helaas wordt zijn terugkeer voortijdig beëindigd door Mongán.

---

⁵⁴ Ó Riain, 'A Study of the Irish Legend of the Wild Man', 202.

Conclusie

Het drinken van melk in ATDM en BS staat in verband met een verandering in het leven van Ethne en Suibhne. Het leven van Ethne verandert drastisch door haar bekering. Het eerste teken ervan is het drinken van de melk van de bruine en de gevlekte koe, maar de verandering wordt pas echt duidelijk wanneer ze de Tuatha Dé Danann verlaat. Daarna kan ze weer gewoon voedsel eten, als ze het van de Heer krijgt. Het belang van de melk is dus dat het zuiver voedsel is, in tegenstelling tot het voedsel van de Tuatha Dé Danann. Een interessante parallel is er met het levensverhaal van St. Brigit. Deze drinkt tijdens haar jeugd ook alleen melk en wil geen onrein voedsel eten. Dit toont aan dat melk gezien moet worden als zuiver voedsel in ATDM. De verandering in het leven van Suibhne is minder duidelijk. Wanneer hij de melk drinkt, is hij nog steeds een *geilt*. Maar het feit dat hij een jaar lang bij Moling komt om melk te drinken, geeft aan dat hij gedeeltelijk getemd is. Wanneer hij dodelijk gewond is lijkt hij zijn verstand weer helemaal terug te hebben en wordt hij ook opgenomen in de christelijke gemeenschap. In nog meer Ierse verhalen komt het drinken van melk voor, maar de koe of de heilige speelt in deze verhalen ook een belangrijke rol. Toch wordt de melk specifiek genoemd en daar moet een reden voor zijn.

Melk was een belangrijk voedselproduct in de middeleeuwen, in het bijzonder in samenlevingen waar de bevolking leefde van veeteelt. Aan verse melk werd ook een zekere waarde gehecht en daarom werd het bij bijvoorbeeld ziekenverzorging alleen gegeven aan mensen van de hogere klassen. Voedsel speelde ook een rol bij initiatierituelen. Er zijn geen specifieke voorbeelden van melk, maar wel van vlees. Het motief van initiatie past goed bij de verandering die Ethne en Suibhne ondergaan. Ethne wordt toegelaten tot de christelijke gemeenschap en Suibhne keert terug naar de gevestigde maatschappij.

Melk werd ook gebruikt in de geneeskunst. Hoeveel geneeskracht men aan de melk zelf toeschreef is echter de vraag. Melk zou gebruikt kunnen worden om de balans van de vier *humores* te herstellen, maar dit staat nergens duidelijk beschreven. In de Ierse teksten over ziekenverzorging wordt melk aangeprezen als goed voedsel voor zieken, maar niet meer dan voor gezonde mensen. Ook in andere middeleeuwse geschriften wordt melk met name genoemd als onderdeel van een gezond dieet en niet als geneesmiddel voor bepaalde ziekten.

De koe die de melk geeft zou bijzondere krachten kunnen hebben en niet voor niets wordt in ATDM benadrukt dat de bruine en de gevlekte koe bijzonder zijn. De koeien zijn rechtvaardig vanwege hun herkomst en daarom is hun melk zo puur. De zegen van een geestelijke of heilige zou ook belangrijker kunnen zijn dan de melk zelf. Suibhne krijgt zijn

melk uiteindelijk immers van Moling. Ook al moedigt Moling hem aan om in de wildernis te blijven leven, hij voedt Suibhne en verleent hem absolutie vlak voor zijn dood. De kuil in de koeienmest, waarin Suibhne zijn melk geserveerd krijgt, verwijst naar het motief van de drievoudige dood. Dit hoeft echter niets af te doen aan de positieve werking van de melk, namelijk dat Suibhne langzamerhand terugkeert in de maatschappij.

Bij zowel Ethne als Suibhne staat de melk dus symbool voor de verandering in hun leven. Daarbij zou het drinken van melk ook een verwijzing kunnen zijn naar oude initiatierituelen. De melk heeft zelf geen bijzondere krachten, behalve dat de melk voor Ethne bijzonder voedzaam is. In BS zou de melk nog wel een geneeskrachtige connotatie kunnen hebben, maar het lijkt niet te werken als medicijn. De melk is voor Suibhne eerder een middel dat hem terugbrengt in de maatschappij, omdat het voedsel uit die maatschappij is. De rol van de geestelijke Moling die vriendschap met Suibhne sluit, is hierbij echter onmisbaar.

Het grote verschil tussen ATDM en BS is dat de melk die Ethne drinkt rein en zuiver en de melk die Suibhne drinkt gewoon voedsel is. In ATDM is de melk zelf dus bijzonderder, hoewel het geen verandering bewerkstelligt. In BS is het daarentegen gewoon voedsel en speelt de maatschappelijke context een grote rol.

Bibliografie

- Alexander, Fenton, 'Milk and products in the everyday diet of Scotland', in Lysaght, *Milk and milk products*, 41-47.
- Anderson, George Christian, 'The Medieval Medicine for Sin', *Journal of Religion and Health* 2/2 (1993) 156-65.
- Bolstad Skjelbred, Ann Helene, 'Milk and milk products in a woman's world', in Lysaght, *Milk and milk products*, 198-207.
- Carney, James, "'Suibhne Geilt" and "The Children of Lir"', *Éigse* 6 (1948/52) 83-110.
- Duncan, Lilian (red.), 'Altram Tige Dá Medar', *Ériu* 11 (1932) 184-225.
- Gillies, H. Cameron, *Regimen sanitatis. The rule of health. A Gaelic medical manuscript of the early sixteenth century or perhaps older . . .* (Glasgow 1911).
- Glick, Thomas, Steven J. Livesey, Faith Wallis (red.), *Medieval science, technology and medicine : an encyclopedia* (New York 2005).
- Hahn, Thomas, 'The Indian Tradition in Western Medieval Intellectual History', in Rubiés, *Medieval ethnographies*, 209-30.
- Harington, Sir John, *The school of Salernum. Regimen Sanitatis Salerni, . . .* (Salerno/Roma 1959).
- Jackson, Kenneth, 'The motive of the threefold death in the story of Suibhne Geilt', *Essays and studies presented to Eoin MacNeill . . .*, red. John Ryan (Dublin 1940) 535-50.
- Kelly, Fergus, *Early Irish farming : a study based mainly on the law-texts of the 7th and 8th centuries AD*. Early Irish law series 4, 2e ed. (Dublin 1998).
- Lysaght, Patricia (red.), *Milk and milk products from medieval to modern times . . .* (Edinburgh 1994).
- MacAlister, R.A. Stewart (red.), *Lebor gabála Éirenn : the book of the taking of Ireland*, vol 2 (Dublin 1939).
- McCone, Kim, *Pagan past and Christian present in early Irish literature*. Maynooth Monographs 3 (Maynooth 1990).
- Meyer, Kuno, 'Macgnímartha Find', *Revue Celtique* 5 (1881-1883) 195-204.
- Nagy, Joseph Falaky, 'The wisdom of the geilt', *Éigse* 19 (1982) 44-60.
- O'Keefe, J.G. (red.), *Buile Suibhne : a Middle-Irish romance . . .* Irish Texts Society 12 (London 1913).
- O'Rahilly, Cecile (red.), *Táin bó Cúailnge : recension I* (Dublin 1976).

- Ó Riain, Pádraig, 'A Study of the Irish Legend of the Wild Man', *Éigse* 14 (1972) 179-206.
- Pearson, Kathy L., 'Nutrition and the Early-Medieval Diet' *Speculum* 72/1 (1997) 1-32.
- Philips, Seymour, 'The Outer World in the European Middle Ages', in Rubiés, *Medieval ethnographies*, 1-41.
- Plummer, Charles (red.), 'The Miracles of Senan', *Zeitschrift für Celtische Philologie* 10 (1915) 1-35.
- Rubiés, Joan-Pau (red.), *Medieval ethnographies. Medieval perceptions of the world beyond* (Farnham 2009).
- Salomonsson, Anders, 'Milk and folk belief: with examples from Sweden', in Lysaght, *Milk and milk products*, 191-7.
- Smeenk, Renske, 'Potions in medieval Irish literature' (MA thesis, Universiteit Utrecht, 2007).
- Stokes, Whitley (red.), *Lives of saints from the Book of Lismore* (Oxford 1890).
- Verrycken, Amber, *De middeleeuwse wereldverkenning* (Leuven 1990).
- Went, Arthur E.J., 'The Pursuit of the Salmon in Ireland' *Proceedings of the Royal Irish Academy. Section C . . .* 63 (1962-1964) 191-244.